

СТЕФАН БОЧЕВ (1910-2002)

Румен Аврамов

Отиде си Стефан Бочев. И българският ХХ век стана изведнъж по-далечен, по-завършен и по-чужд. Защото има биографии, които се сливат със столетието в най-истинския смисъл на думата. Които не само се вместили в неговата условна хронология, но и постигат нещо много повече - преминават през всички гънки в релефа на времето, за да уловят духа му.

На неговия некролог бе изписано лапидарното "Стефан Бочев - писател". За мнозина това представяне може да предизвика почуда, дотолкова официалната и показна писателска среда му беше чужда, а присъствието му дискретно. Но без ни най-малко да търси шумно признание, той защити интелектуалната писателска чест през тоталитарните години. Когато с началото на промените ставаше все по-отчайващо ясно, че в писалищата на българската интелигенция няма смели неиздадени ръкописи, едно бляскаво изключение се оказа мемоарите на Стефан Бочев. Първото, непълно издание на "Белене. Сказание за концлагерна България" е дадено за набор в "Наука и изкуство" на 27 април 1990 г., практически със самото начало на свободното книгоиздаване у нас. В цялото си богатство пълният текст, писан през 50-те, 70-те и 80-те години, бе публикуван през 1999 г. от Фондация "Българска наука и култура". Едновременно с това (пак там) видяха бял свят отлежалите ръкописи на два романа ("Тройният портрет на Мария Магдалина", 1999, и "Повярвалият", 2000), които са също мемоаристика, макар и в по-неравна литературна форма. Стефан Бочев доведе до печат подготвяната от години история на земеделското движение, а като че ли това бе малко, собственооръчно "възстанови" издаването на вестник "Мир" (1990-1994) и патриаршески подкрепяше новото прохождение на така милото му младежко християнско движение ИМКА. След себе си остави още ръкописи и планове.

Всичко това не бе обичайно творческо усилие. Думата е за истински подвиг на човек, влязъл в деветото си десетилетие, който намираще в себе си сили, мотивация и вдъхновение, за да представи на обществото своето осмислено в самотата на миналото мъдро свидетелство за отиващия си век.

Обстоятелствата ме срещнаха с него през последните седем години от живота му. Поводът за първата ни среща бе интересът ми към необикновената личност на неговия баща Стоян Бочев - най-проникновеният български икономист отпреди войната и същевременно завършеният архетип и недостигнат образец на "добродетелния капиталист" от времената на първия (за втория не си заслужава да се говори) български капитализъм. Архетипът на човек, издигнал се високо в социалната стълбица единствено със знание, интелект и... етичност. В последвалите ни срещи, а и препрочитайки "Белене", разбрах в каква степен синонната връзка е определяща. "Родовият" мироглед и морал на баща и син бе в неповторима хармония, непоклатим, пестелив, класически прост и затова красив.

Без този мироглед и морал Стефан Бочев нямаше да прочете по толкова благороден начин драматичната българска история. Собствената му биография е пределно контрастна, съчленена от "безметежно" съществуване в "буржоазна" България и "илотско" (по думите му) битие на концлагерист и безправник през комунистическия режим. Точката на пречупване е ясно, поето съзнателно решение: "Аз правя всичко наопаки, ми казваше той, и когато през 1945 г. 10 милиона души бягаха на Запад, аз се върнах (от поста си в Берн) в България". Лесното изкушение за черно-бял поглед към миналото, на което голяма част от жертвите не устояха, е било неизбежно. Вместо това Стефан Бочев се вгледа по-дълбоко и се издигна по-високо, което му позволи (в книгите и в незабравимите му устни разкази) да отдаде справедливост и да разбере. Без този мироглед нямаше да има прекрасните страници на "Страшния съд" (Белене), в които е издадена присъда за истинските (не мнимите) грехове на българската буржоазия. Едва ли щеше да стигне до толкова чистото обяснение на това как българската действителност постоянно и спонтанно е раждала екстремистко левичарство, на корените на антикапиталистическите настроения, на родствата между християнство, марксизъм и революционно месианство. ("Повярвалият").

Стефан Бочев преплиташе органично "висшите материи" и повседневното. Та той беше живял сред най-образованите европейски кръгове, а в "другия си живот" бе буквално "хамалувал физически и интелектуално". Това му позволяваше да пише (и да разказва) прелестно сочно за действителните икономически и полицейски битови порядки в социалистическото ни съществуване ("Белене"). Социологическата му интуиция бе безпогрешна. А типажите, портретите на публични личности, описанията от натура на малки групи и кръгове бяха ненадминати, като обхващаха (с изключителната му памет) седемдесет години българска и европейска история. Неговите словесни винетки и писани текстове скачаха от малкия журналистически и дипломатически свят на Обществото на народите в Женева в началото на 30-те години към летаргично-службашката среда във Външно министерство и българските легации в чужбина, до атмосферата в Юнион клуб (когото той за известно време хранеше надеждата да възстанови), но и до отношенията в хамалските бригади от 50-те години, или в социалистическите предприятия от 60-те, където го изпраща съдбата... Разбира се, над всичко стояха призраците, неизлечимите травми, спомени и уроци от лагерите.

И целият този необятен опит бе споен от ясна житейска философия. За Стефан Бочев отвъд "големите" политически превратности и исторически обстоятелства стоеше човекът с неговите лични качества, достойнство и мерзости, които могат да се проявят при всякакви режими. Българската история с всичките си екцеси се е правела винаги от ствола на своя така трудно променим човешки материал. "Ние не можем да се освободим от себе си", пишеше той, но този вопъл при него не водеше до безизходица, а подхранваше убеждението му, че изходът - все-пак - е в морала и порядъчността. Някъде тук се чувстваше най-силно влиянието на протестантството, което така дълбоко белязва двете поколения (Стоян и Стефан) Бочев. Това несвойствено за дългата ни традиция духовно влияние правеше от тях

открояващо се "друго тесто" хора. От онова тесто, което може би някога ще замеси "европейския" културен хибрид на българина.

6 октомври 2002

Култура, бр. 36, 11 октомври 2002 г.

Бел. ред.: Текстът е публикуван и във в. "Капитал".